

*U*čarobnom času, kad je sunce zašlo, ali svjetlost nije uminula, vojska šišmiša uzletje sa stabala banjana na starom groblju i nadvi se nad gradom kao dim. Kad šišmiši odletješe, vrane doletješe. Ni graja njihovog povratka ne ispuni tišinu koja je ostala nakon nestanka vrabaca i istrijebljenih starih bjeloleđih supova, što su milionima godina čuvali mrtve. Supovi su uginuli od trovanja diklofenakom. Diklofenak, lijek za krave, koji se daje govedima za opuštanje mišića i povećanje mliječnosti, djeluje – djelovao je – kao nervni gas na bjeloleđe supove. Svaka hemijski opuštena mliječna krava ili bik koji je uginuo, postali su otrovan mamac za supove. Kako su se goveda pretvarala u bolje mašine za proizvodnju mlijeka, kako je grad jeo sve više sladoleda, raznih slatkiša s maslacem, lješnjacima i čokoladom, kako je pio sve više milkšejkova od manga, vratovi supova postajali su spušteniji, kao da su umorni i jednostavno nisu mogli ostati budni. Srebrne niti pljuvačke kapale su im s kljunova, i jedan po jedan padali su, mrtvi, s grana.

Gotovo da niko nije primijetio nestanak starih, prijateljskih ptica. Bilo je mnogo drugih stvari kojima se vrijedilo radovati.

1.

Gdje stare ptice odlaze da umru?

Živjela je na groblju kao drvo. U zoru je ispraćala vrane, i poželjela dobrodošlicu šišmišima. U sumrak je radila suprotno. Između smjena, razgovarala je s duhovima supova koji su zauzimali njene visoke grane. Osjećala je nježan stisak njihovih kandži kao bol u nekom amputiranom udu. Razabirala je kako nisu baš pretjerano nesretni što su imali izgovor da napuste ovu priču.

Kad se tek doselila, prilično mirno je podnosila mjesece bezobzirne surovosti poput stabla – bez trzanja. Nije se okretala da vidi koji dječak ju je gađao kamenom, nije izvijala vrat da pročita uvrede urezane u njenu koru. Kad su je ljudi vrijeđali – klovn bez cirkusa, kraljica bez palače – puštala je da joj bol prostruji kroz grane kao povjetarac i smirivala patnju muzikom nastalom šuštanjem lišća.

Tek kad se Ziauddin, slijepi imam koji je nekad vodio molitve u džamiji Fatehpuri, sprijateljio s njom i počeo je posjećivati, susjedi su odlučili da je vrijeme da je ostave na miru.

Nekad davno, neki muškarac koji je znao engleski rekao je kako njeno ime, napisano unazad (na engleskom) glasi Majnu. U engleskoj verziji priče o Laili i Majnuu, kazao je, Majnu se zvao Romeo a Laila Julija. Njoj je to bilo urnebesno smiješno. “Misliš, ja sam napravila *khichdi*¹ od njihove priče?”, pitala je. “Šta će oni uraditi kad saznaju kako je Laila možda Majnu, a Romi je ustvari Juli?” Sljedeći put kad ju je vidio, Muškarac Koji Je Govorio

¹ Tradicionalno jelo od riže i leće (prim. prev.)

Engleski rekao je da je pogriješio. Njeno ime izgovoreno unazad bilo bi Mujna, što i nije bilo pravo ime i nije ništa značilo. Na to je ona rekla: “Nije važno. Ja sam svi oni, ja sam Romi i Juli, Laila i Majnu. *I* Mujna, zašto da ne? Ko kaže da se ne zovem Anjum? Ja nisam Anjum, ja sam Anjuman. Ja sam *mehfil*², ja sam okupljanje. Svakoga i nikoga, svega i ničega. Postoji li još neko koga bi volio pozvati? Svi su pozvani.”

Muškarac Koji Je Govorio Engleski rekao je kako je pametna što se sjetila toga. Kazao je kako on nikad ne bi uspio smisliti tako nešto. Rekla je: “A kako bi i mogao, s takvim znanjem urdua? Gdje ti je bila pamet? Misliš da te znanje engleskog odmah čini pametnim?”

Nasmijao se. Ona se nasmijala njegovom smijehu. Podijelili su cigaretu s filterom. On se žalio kako su cigarete *Wills Navy Cut* kratke i debele, i ne vrijede tih para. A ona je odgovorila kako bi ih uvijek odabrala prije nego *Four Square* ili vrlo muževan *Red & White*.

Sad se više nije sjećala njegovog imena. Možda ga nikad nije ni znala. Muškarac Koji Je Govorio Engleski odavno je otišao, kud god da je morao otići. A ona je živjela na groblju, iza državne bolnice. Društvo joj je pravio čelični ormar u kojem je čuvala svoju muziku – izgrebane ploče i trake – stari harmonij, odjeću, nakit, očeve knjige poezije, albume s fotografijama i nekoliko isječaka iz novina koji su preživjeli požar u *khwabgahu*. Ključ, na crnoj uzici, uz iskrivljenu srebrnu čačalicu, okačila je oko vrata. Spavala je na izlizanom perzijskom tepihu koji je zaključavala preko dana i prostirala između dva groba noću (i to svake noći između druga dva groba, što je bila neka njena privatna šala). Još uvijek je pušila. Još uvijek *Navy Cut*.

Jednog jutra, dok mu je naglas čitala novine, stari imam, koji je očigledno nije slušao, pitao ju je – naizgled nehajno – “Je li istina da se čak i hindusi sahranjuju, a ne kremiraju?”

Osjećajući nevolju, počela je vrdati. “Istina? Kakva istina? Šta je, uopće, istina?”

² Večernje okupljanje tokom kojeg se izvodi muzika ili recituje poezija (prim. prev.)

Ne želeći da odustane od započete priče, imam je, bez mnogo razmišljanja, promrmljao odgovor. “*Sach Khuda hai. Khuda hi Sach hai.*” Istina je bog. Bog je istina. To je bila vrsta mudrosti kakva se mogla vidjeti na zadnjim dijelovima obojenih kamiona koji su jurili auto-putevima. Onda je stisnuo slijepe zelene oči i pitao je lukavim zelenim šapatom: “Kaži mi, kad neko od pripadnika tvog naroda umre, gdje ih sahranjujete? Ko pere tijela? Ko izgovara molitve?”

Anjum dugo nije rekla ništa. Zatim se nagnula naprijed i odgovorila šapatom, nesvojstvenim drvetu: “Poštovani imame, kad ljudi govore o bojama – crvenoj, plavoj, naranždastoj, kada opisuju nebo u suton ili mjesječinu tokom Ramazana – na šta pomisliš?”

Pošto su jedno drugo uvrijedili duboko, gotovo smrtno, šutke su sjedili jedno kraj drugog na nečijem osunčanom grobu, tiho pateći. Konačno je Anjum prekinula šutnju.

“Kaži ti meni”, rekla je. “Ti si uvaženi imam, a ne ja. Gdje stare ptice odlaze da umru? Padaju li na nas kao kamenje s neba? Saplicemo li se na njihova tijela po ulicama? Zar ne misliš da je Svevideći, Svemoćni, koji nas je donio na ovaj svijet smislio pravi način da nas odnese?”

Tog dana se imamova posjeta završila ranije nego obično. Anjum ga je gledala kako odlazi, lupkajući između grobova, a štap koji mu je zamjenjivao oči proizvodio je muziku kad bi nalletio na prazne boce i odbačene špriceve koji su ležali duž staze. Znala je da će se vratiti. Bez obzira koliko dobro bila prikrivena, prepoznavała je usamljenost kad bi je vidjela. Osjećala je kako je, na neki čudan posredan način, njemu potrebna njena sjena koliko i njoj njegova. A iz iskustva je znala kako je potreba skladište u kojem može postojati značajna zaliha surovosti.

Iako je Anjumin odlazak iz *khwabgaha* bio daleko od srdačnog, znala je da nije samo ona čuvarica njegovih snova i tajni.